

טעם השמיטה

שם התלמיד : אלעד יניר.

שם המורה המלווה : טל לוי.

שם ביה"ס : אמ"ת בר אילן פי"ת.

תאריך הגשה : י"ט באדר א' ה'תשפ"ב 19/2/2202.

מבוא

נראה שמן הראוי שרעיון השביתה בשביעית יבוא לידי ביטוי בכל המקצועות. (**פניני הלכה שביעית ויובל יא ו**)

מרבית האנשים כיום הם לא חקלאים ומצוות השמיטה מנותקת ומרוחקת מהם.

טעם השמיטה קריטי בהבנת קיום השמיטה כיום.

אם טעם השמיטה קשור ישירות להשבתת האדמה אז המצווה היא רק לחקלאים. נקודה.

אם השבתת האדמה היא רק הדיבור של התורה בהווה, אולי כשתקום סנהדרין יהיה צורך לדון ולהתאים את המצווה לדורנו.

במאמר זה אני עומד לחקור את טעם השמיטה וכך ל"איך צריך לקיים את השמיטה כיום?"

שאלת החקר

כיצד ניתן לקיים את הדבר הקרוב ביותר למצוות השמיטה המקורית בכלכלה המודרנית?

כדי להבין איך ניתן לקיים את הדבר הקרוב ביותר לשמיטה בכלכלה המודרנית צריך להבין מהו טעם השמיטה.

גיתוח המקורות

השמיטה בתורה

ויקרא כה

(ב) דָּבַר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי תֵבֵאוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לָכֶם וּשְׁבַתָּהּ הָאָרֶץ שְׁבַת לָהּ:

(ג) שֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע שְׂדֶךְ וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְמַר כְּרִמָּךְ וְאָסַפְתָּ אֶת־תְּבוּאָתָהּ:

(ד) וּבַשְּׁנָה הַשְּׁבִיעִית שְׁבַת שְׁבַתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ שְׁבַת לִיקוּק שְׂדֶךְ לֹא תִזְרַע וְכִרְמֶךָ לֹא תִזְמַר:

(ה) אֵת סִפְיֹחַ קִצִּירְךָ לֹא תִקְצֹר וְאֶת־עַנְבֵי נְזִירְךָ לֹא תִבְצֹר שְׁנַת שְׁבַתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ:

(ו) וְהִיְתָה שְׁבַת הָאָרֶץ לָכֶם לֹא־כֹלָה לָךְ וּלְעַבְדְּךָ וּלְאִמְתְּךָ וּלְשִׁכִּירְךָ וּלְתוֹשֵׁבְךָ הַגֵּרִים עִמָּךְ:

(ז) וּלְבַהֲמֹתֶיךָ וּלְחֵיךָ אֲשֶׁר בְּאֶרְצְךָ תִּהְיֶה כָל־תְּבוּאָתָהּ לְאָכֹל: ס

שמות פרק כג

(י) וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע אֶת־אֶרְצְךָ וְאָסַפְתָּ אֶת־תְּבוּאָתָהּ:

(יא) וְהַשְּׁבִיעִית תִּשְׁמַטְנָה וּנְטַשְׁתָּהּ וְאָכְלוּ אֲבִינִי עִמָּךְ וַיִּתְּרָם תֹּאכַל חֵיטַת הַשְּׂדֶה בְּרַתְעָשָׂה לְכִרְמֶךָ לְזִיתְךָ:

(יב) שְׁשַׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מַעֲשֵׂיךָ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִשְׁבַּת לְמַעַן יָנוּחַ שׁוֹרְךָ וְחֹמְרְךָ וַיִּנְפֹּשׂ בְּרֹאֲמֹתֶיךָ וְהַגֵּר

דברים פרק טו

וְזֶה דְבַר הַשְּׁמִטָּה שְׁמוֹט כָּל־בַּעַל מַשָּׂה יָדוֹ אֲשֶׁר יִשָּׂה בְרַעְהוּ לֹא־יִגֹּשׁ אֶת־דַּעְלוֹ וְאֶת־אֲחִיו כִּי־קָרָא שְׁמִטָּה

(ג) אֶת־הַנֶּכְרִי תִגֹּשׁ וְאֲשֶׁר יִהְיֶה לָךְ אֶת־אֲחִיךָ תִשְׁמַט יָדְךָ

ויקרא פרק שם

(כ) וְכִי תֹאמְרוּ מֵהַנֹּאכַל בַּשָּׂנָה הַשְּׁבִיעִית הֵן לֹא נִזְרַע וְלֹא נֶאֱסַף אֶת־תְּבוּאָתָנוּ:

(כא) וְצוֹיְתִי אֶת־בְּרַכְתִּי לָכֶם בַּשָּׂנָה הַשְּׁשִׁית וְעָשִׂיתָ אֶת־הַתְּבוּאָה לְשֵׁלֶשׁ הַשָּׁנִים:

(כב) וּזְרַעְתֶּם אֶת הַשָּׂנָה הַשְּׁמִינִת וְאָכַלְתֶּם מִן־הַתְּבוּאָה זָשׁן עַד־הַשָּׂנָה הַתְּשִׁיעִית עַד־בּוֹא תְּבוּאָתָהּ תֹאכְלוּ יָשׁן

מעיון במקורות נראה כי ניתן לחלק את הטעמים המוזכרים לשתי קבוצות: טעמים שיש בהם משום בין אדם למקום וטעמים כלכליים-חברתיים.

טעמים אלוקיים – בין אדם למקום

הארץ של הקב"ה

נסתכל בויקרא כה, שמות כג :

"ושבתה הארץ" "שבת לה" "שבת שבתון יהיה לארץ" "שבת הארץ".

בפרשה זו יש חזרה על השורש ש.ב.ת. ניתן להסיק מכך :

העיקר הוא "שבת לה" או "שבת הארץ"

ועוד כתוב בתורה :

ויקרא שם

(כג) וְהָאָרֶץ לֹא תִמְכַּר לְצַמְתָּת כִּי לִי הָאָרֶץ כִּי גֵרִים וְתוֹשְׁבֵי אֶתֶם עִמָּדִי

גם כאן, הסיבה למה הארץ לא תימכר לצמיתות (לתמיד)? כי הארץ של ה'!

אז מהו טעם השמיטה??

אלוקי. מצוות השמיטה היא מצוות בין אדם למקום.

כמו שכתוב גם בגמרא :

תרגום

אחד המינים אמר לרבי הונא שהקב"ה גחכן... בא תלמיד ושאל את רבי הונא מה טעם השמיטה. לרבי הונא היתה תשובה לשניהם: הקב"ה ציווה על עם ישראל את השמיטה כדי שנדע שהארץ שלו ולא עשינו זאת ולכן גלינו

גמרא

אמר ליה ההוא מינא לרבי אבהו: אלהיכם גחכן הוא דקאמר ליה ליחזקאל שכב על צדך השמאלי וכתוב ושכבת על צדך הימני. אתא ההוא תלמידא, אמר ליה: מאי טעמא דשביעתא? - אמר ליה: השתא אמינא לכו מילתא דשויה לתרוייהו. אמר הקדוש ברוך הוא לישראל: זרעו שש והשמיטו שבע, כדי שתדעו שהארץ שלי היא, והן לא עשו כן, אלא חטאו וגלו.

אומרת הגמרא, "כדי שתדעו שהארץ שלי היא", כלומר, מטרת השמיטה היא להזכיר לנו שהארץ של ה'!

בכיוון זה ביאר בעל ספר החינוך את מצות שמיטת קרקעות :

ספר החינוך פרשת אם כסף מצוה פד

משורשי המצווה...

ולכן ציווה ברוך הוא להפקיר כל מה שתוציא הארץ בשנה זו מלבד השביתה בה, כדי שיזכור האדם כי הארץ שמוציאה אליו הפירות בכל שנה ושנה לא בכוחה וסגולתה תוציא אותם, כי יש אדון עליה ועל אדוניה. וכשהוא חפץ הוא מצוה אליו להפקירם.

ספר החינוך מביא תועלות אחרות של השמיטה :

חיזוק הבטחון בקב"ה

ספר החינוך שם

ועוד יש תועלת אחר נמצא בזה האדם שיוסיף האדם בטחון בשם ברוך הוא, כי כל המוצא עם לבבו לתת ולהפקיר לעולם כל גדולי קרקעותיו ונחלת אבותיו הגדלים בכל שנה אחת, ומלומד בכך הוא וכל המשפחה כל ימיו, לא תחזק בו לעולם מדת הכילות הרבה ולא מיעוט הבטחון

כלומר השמיטה עוזרת לחיזוק הביטחון בה'. עם זאת, ספר החינוך כתב "ועוד יש תועלת", כלומר אולי הביטחון בה' הוא תוצאה של השמיטה, אבל לא טעמה!

(במיוחד כאשר משווים בין "ועוד יש תועלת" ל"משורשי המצווה" לעיל)

מצד שני, "ועוד יש תועלת" יכול להיות גיוון ובאמת הוא טעם נוסף של השמיטה.

טעם נוסף מביא הראב"ע:

חיזוק לימוד התורה

אבן עזרא שמות פרק כ פסוק ח

ראינו כי שנת השמיטה דומה לשבת, כי גם היא שביעית בשנים, וצוה השם שיקראו התורה בתחלת השנה נגד האנשים והנשים והטף, ואמר הטעם למען ישמעו ולמען ילמדו וגו' ושמרו (דברי לא, יב). והנה השבת נתנה להבין מעשי השם ולהגות בתורתו

האבן עזרא מקביל בין שבת לשמיטה, וכמו שבשבת אחד הטעמים הוא כדי שיהיה זמן ללמוד תורה, כך גם בשביעית. ניתן להרחיב על האבן עזרא ולשלב את הטעם השני של ספר החינוך:

כמו שבשבת אנו מרחיבים את הקשר עם ה' ואת הביטחון בו, כך גם בשביעית.

אבל, מאיפה ההקבלה בין שבת לשביעית? מה הקשר ביניהם?

התורה מקבילה ביניהם בשמות כ"ג. התורה עוסקת בשבת, עוברת לשמיטה ואז שוב לשבת ומסמיכות הפרשות לומדים ששבת ושמיטה דומים.

ניתן לראות את הדמיון ממקור נוסף במסכת הוריות. הגמרא במסכת הוריות עוסקת בטעויות פסיקה של בית הדין הגדול שעלולות להביא את הציבור לעבור על אחת ממצוות התורה ובעקבות כך לחייב את הציבור בהבאת פר העלם דבר של ציבור. דין זה של הבאת קרבן מותנה בכך שהם מבטלים הלכה מסוימת מתוך מצווה ולא את המצווה כולה. תוך כדי הדיון רבי זירא מסתפק במידה ובית הדין יטעה ויאמר שאין שבת בשביעית זה נחשב לעקירת מצוות השבת בכללותה או חלק ממנה.

תלמוד בבלי מסכת הוריות דף ד עמוד ב

בעי ר' זירא: אין שבת בשביעית, מהו? במאי טעו? בהדין קרא: בחריש ובקציר תשבות, בזמן דאיכא חרישה איכא שבת, ובזמן דליכא חרישה ליכא שבת

יש מקום לשאול מה בכלל ההוא אמינא שתהיה טעות כזאת, מדוע שבת דין יגיע למסקנה שאין שבת בשביעית. ניתן לומר, כי רעיון השמיטה ורעיון השביעית דומים, ולכן חשבו (וטעו) שאין צורך לקיים שבת בשביעית משום שבעצם השמיטה יש את רעיון השבת, אז למה לקיים "את אותה מצווה" פעמיים?!

ספר החינוך במצוות שמיטת קרקעות גם מקביל בין שבת לשביעית:

ספר החינוך פרשת אם כסף מצווה פד

ולשבות בשביעית, ובכן לא יתפרד הענין לעולם מבין ענינו תמיד, והוא כענין שאנו מוציאים ימי השבוע בששת ימי עבודה ויום מנוחה.

כלומר: השמיטה דומה לשביעית.

לא רק ברובד הרעיוני ניתן לראות שקיימת הקבלה בין שבת והשמיטה אלא אף ברובד המעשי. מלבד איסורי המלאכה שבודאי מקבילים בשבת ובשביעית, במכילתא דרבי ישמעאל למד את דין 'תוספת שבת' מדין תוספת שביעית!

מכילתא דרבי ישמעאל ויקהל - מסכתא דשבתא פרשה א

שבות מערב שביעית לשביעית; אין לי אלא שהוא שובת מערב שביעית לשביעית, יכול כן ישבות מערב שבת לשבת, [והדין נותן הואיל ושביעית לשם השם, ושבת לשם השם, אם למדתי שהוא שובת מערב שביעית לשביעית, כך ישבות מערב שבת לשבת], ועוד קל וחומר, ומה שביעית שאין חייבין עליה לא כרת ולא מיתת בית דין, דין הוא שישבות מערב שביעית לשביעית, שבת שחייבין עליה כרת ומיתת בית דין, דין הוא שישבות מערב שבת לשבת
ניתן לראות שיש כאן גזרה שווה וקל וחומר בין שבת לשמיטה.

גזרה שווה וקל וחומר הם לא סתם. יש רעיון שעומד מאחוריהם. וניתן למצוא אותו:

אם טעמי שבת ושמיטה זהים, אז אם שובתים מערב שמיטה לשמיטה, אז גם שובתים מערב שבת לשבת. (מאותה סיבה)

לסיכום: יש מקום גדול להקביל בין שבת לשמיטה, מכיוון שרעיונותיהם דומים.

טעם האבן עזרא (ששמיטה באה כדי שנוכל ללמוד תורה) מבוסס על הקבלה מאוד חזקה.

שביתת האומה הישראלית וגילוי המאור האלוקי

הרב קוק, בספרו שבת הארץ מביא טעם נוסף לשמיטה:

שבת הארץ לראי"ה קוק הקדמה

את אותה הפעולה, שהשבת פועלת על כל יחיד, פועלת היא השמטה על האמה בכללה. צריך מיחד הוא לאמה זו, שהיצירה האלקית נטועה בקרבה באפן בולט ונצחי, כי מזמן לזמן יתגלה בתוכה המאור האלקי שלה בכל מלא זהר, אשר לא ישפיתוהו חיי החברה שלחול עם העמל והדאגה, הזעף והתחרות אשר להם, למען תוכל להתגלות בקרבה פנימה טהרת נשמתה בכללותה

שוב, ניתן לראות הקבלה בין שבת לשמיטה.

טעם השמיטה לפי הרב קוק הוא ההפסקה מחיי החול וגילוי המאור האלוקי, הנשמה והטהרה של כל האומה ולא של יחידים.

נשאלת השאלה:

בימינו, השמיטה מקוימת ע"י מיעוט, החקלאים ולא ע"י כל האומה.

אם כן, איך השמיטה באה לידי גילוי המאור האלוקי של כל האומה, הרי לא כולם שובתים בה?

היינו יכולים להגיד שכולם מקיימים את שמיטת הכספים או את קדושת הפירות, אך אחר הפרוזבול, היתר המכירה, יכול נוכרי וכדומה, גם אלו לא מקוימים ע"י כל ואפילו רוב האומה.

יותר מזה, גם לפי שאר הטעמים (ביטחון בה', שנדע שהארץ של ה', שנוכל ללמוד תורה, שבת לה') המצווה עדיין מקוימת ע"י מיעוט שבמיעוט.

הטעם היחיד שעליו לכאורה אין קושייה כזו הוא "שבת הארץ" כי הרי כולם שובתים את הארץ.

מצד שני, יש את החילונים, הגויים, היתר המכירה, יכול נוכרי וכל הדברים הללו שעדיין לא משביתים את הארץ.

לסיכום:

מצוות השמיטה מקוימת כיום ע"י מיעוט. על כל הטעמים יש שאלות מה עושים בימינו כדי לקיימם כי לפי הסטטוס קוו הטעמים הללו לא באים לכדי ביטוי.

התשובה לשאלה זו בסוף המאמר.

טעמים חברתיים-כלכליים – בין אדם לחברו/בין אדם לעצמו

נסתכל בשמות כ"ג, דברים טו:

"ואכלו אביוני עמך" "לא יגש את רעהו".

ניתן לראות בפסוקים סיבות חברתיות-כלכליות לשמיטה. שהעניים, העבדים והתושבים יאכלו.

בנוסף, ישנה שמיטת כספים שפשיטא שהיא חברתית.

כמו שאומר הרמב"ם:

מורה הנבוכים חלק ג פרק לט

ואמנם כל המצות אשר ספרנום בהלכות שמיטה ויובל מהם לחמלה על בני אדם והרחבה לבני אדם כולם, כמו שאמר ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל וגו'

הרמב"ם אומר שטעם השמיטה הוא טעם חברתי-כלכלי, של רחמים על העניים.

הרמב"ם מוסיף:

מורה הנבוכים שם

ושתוסיף הארץ תבואתה ותתחזק בעמדה שמוטה.

האברבנאל מקשה:

כתוב בספר ויקרא על הברכה שה' נותן.

ויקרא פרק שם

(כ) וְכִי תֹאמְרוּ מֵהֵנָּכֵל בְּשָׁנָה הַשְּׂבִיעִת הֵן לֹא נִזְרָע וְלֹא נֶאֱסָף אֶת־תְּבוּאָתָנוּ:

(כא) וְצִוִּיתִי אֶת־בְּרַכְתִּי לְכֶם בְּשָׁנָה הַשְּׂשִׁית וְעָשִׂיתָ אֶת־הַתְּבוּאָה לְשֵׁלֶשׁ הַשָּׁנִים:

(כב) וְזָרַעְתֶּם אֶת הַשָּׂנֶה הַשְּׂמִינִת וְאָכַלְתֶּם מִן־הַתְּבוּאָה זָשׁוּן עַד־הַשָּׂנֶה הַתְּשִׁיעִת עַד־בּוֹא תְּבוּאָתָה תֹאכְלוּ זָשׁוּן

ואם הרעיון הוא כדי לחזק את האדמה, איך דווקא בשנה השישית, שבה הארץ בשיא חולשתה הארץ נותנת יבול משולש?

ניתן לתרץ שבדיוק בגלל זה ה' הבטיח זאת וזה בדיוק הוא הנס.

קושייה נוספת היא: ראינו בגמרא (סנהדרין לט.) שישראל לא קיימו את השמיטה ולכן גלו.

אז אם טעם השמיטה הוא כדי להשביח את האדמה למה יש עונש כל כך חמור?

ניתן לתרץ שנכון שאפשר להבין את המצווה בשכל, אבל עדיין צריך לקיימה בגלל שה' ציווה

ואם עוברים על השמיטה עדיין אפשר לקבל עונש חמור. "הווי זהיר בקלה כבחמורה".

אפשר להוסיף על זה את דברי הנצי"ב שכתב כן במפורש:

העמק דבר ויקרא כה, ב

(ב) שבת לה'. לא בשביל טובת הקרקע לנוח פעם א' בשבע שנים, אלא בשביל דבר ה' ורצונו:

אם כן, העונש על השמיטה (גלות) הוא לכל האומה, מה שהיה יכול לתת חיזוק לרב קוק (תחיית האומה – העונש, תקומת האומה-הטעם והתוצאה), אבל גם על כיבוד הורים כתוב:

שמות פרק כ

(י"ב) כִּי־בָּרַךְ אֶת־אֲבִיךָ וְאֶת־אִמְךָ לְמַעַן יִצְרָכֶךָ וְיִמְיֶךָ עַל־הַאֲדָמָה אֲשֶׁר־הִיא אֶלְקֶיךָ נִתְּנָה לְךָ

ויש המפרשים: יאריכון ימיד (של העם) על האדמה, כלומר גם על דברים אחרים, שלא קשורים לעם אלא לאדם הפרטי יש פרס על קיום המצווה **לכל העם**, ואין פה שום דבר מיוחד.

עם זאת, ניתן לחזק את הרב קוק מכיוון נוסף:

בעם היהודי, הכל קשור ללאום. לכן גם על דברים שנראים יותר פרטיים יש שכר ועונש לאומיים.

ובגלל זאת, גם השמיטה היא מצווה לאומית שבאה לרומם את האומה ובכלל העונש על אי-קיום השמיטה שוב מחזק את הרב קוק. (מידה כנגד מידה. אם העונש-לאומי, הטעם-גם לאומי)

חיזוק מידת הוותרנות

ספר החינוך כותב טעם נוסף לשנת השמיטה והיא חיזוק מידת הוותרנות.

ספר החינוך פרשת אם כסף מצווה פד

ועוד יש תועלת נמצא בדבר לקנות בזה מדת הוותרנות

עם זאת, ניתן להקשות על כך את מה שאמרנו על טעם חיזוק הביטחון בה' (שגם הוא של ספר החינוך).

אבל ניתן להגיד שטעם השמיטה הוא חיזוק מידת הוותרנות ללא קשר לדברי ספר החינוך.

הרב יצחק ניסנבוים מדגיש את עניין השוויון, כלומר התורה רוצה לצמצם את הפער בין המעמדות השונים בחברה ועל ידי כך להרבות את האחדות ומתן שוויון הזדמנויות בין חלקים שונים באוכלוסייה:

הרב יצחק ניסנבוים, קנייני קדם ב

יכולים להתפתח בעם כעין שני מעמדות: מעמד עשירים בעלי אחוזות רבות, ומעמד עניים בלי כל חלק באדמת אבותיהם. ודבר זה יכול להביא גם לידי התפתחותם של רגשות אדנות ועריצות אצל הראשונים, ורגשות התרפסות ושפלות הרוח אצל האחרונים; וכדי לשמור על השוויון הפסיכולוגי של העם העברי, באה השמיטה. בשנת השמיטה פעם לשבע שנים, אין בעלות על האדמה... בכל השנה הזאת - הפקר היא האדמה לכולם, וירגיש העשיר כי עשירותו אינה בת קיימא, וירגיש העני כי עניותו אינה מתמדת.

הרב אליעזר מלמד מביא כאן את הדעה שעיקר השמיטה היא שכולם יאכלו בשווה מהפירות, ופוסלה משום שהשמיטה פוגעת בצמיחת היבול המיידית.

פניני הלכה שביעית ויובל א, א

אמנם יש סוברים שעיקר מגמת השביעית שיאכלו כולם בשווה מהפירות, אולם בפועל, בעקבות איסור הזריעה והזמירה יבול השביעית היה מצומצם מאוד, שכן בדרך כלל רוב ניכר של יבול השדות הוא מגידולים חד שנתיים של תבואה, קטניות וירקות, והם אינם קיימים כלל בשביעית מפני איסור הזריעה והשתילה. ואף כמות הפירות שצמחו על העצים הצטמצמה הואיל ואסור לזמור ולעשות מלאכות שמועילות לצמיחתם. ניתן להעריך שהיבול שצמח מעצמו בשביעית היה כ-20% מיבול שאר השנים, הרי שעיקר המצווה היא לשבות.

ניתן להעיר על דברי הרב מלמד שאין כל סתירה בין הדברים. אפשרי שיהיה פחות יבול ועדיין יחלקו בו שווה בשווה. (ראה ראיון עם הרב צבי ינר בהמשך מאמרנו זה.)

לסיכום:

טעמי השמיטה:

טעמי השמיטה

לזכור שהארץ של ה',

חיזוק הביטחון בה',

זמן ללימוד תורה ולחזק את המטען התורני,

גילוי המאור האלוקי של האומה,

חמלה על העניים,

השבחת היבול בשנים הבאות,

חיזוק מידת הוותרנות

ושוויון הזדמנויות ואחדות.

הברכה שבשמיטה והקשר לטעמי השמיטה

לאחר שסקרנו את טעמי השמיטה עלינו לשאול האם קיים קשר כלשהו בין הברכה והתועלת שיש בשנת השמיטה לבין טעמי השמיטה.

לצורך זה נראה את דבריו של הרב אליעזר מלמד בספרו 'פניני הלכה':

פניני הלכה שם א, ח

גם על פי השכל ניתן להבין היאך מצבם הכלכלי של שומרי שבת ושביעית משתפר לעומת אלה שאינם שומרים. כי אף שהמחסור במזון מסוכן לקיומו של האדם, התאוה והכבוד מסוכנים

יותר. הנה לעיתים יש לאדם עונה טובה והוא מרוויח הרבה, ובתאוותו הוא מבזבז את רווחיו על מותרות. הוא היה יכול לאגור תבואה ולחסוך כסף לימים קשים, אבל מפני תאוותו וגאוותו בזבז את כספו....

על ידי השביתה והימנעות ממסחר בפירות, האדם מתרומם לאמונה עמוקה בה' ומתקשר לתורה, ונעשה בן חורין שמסוגל לדחות סיפוקים, לשלוט ביצר התאוה והעצלות, ולהיות חרוץ בשש שנות המלאכה. מתוך ההתחזקות באמונה האדם גם נעשה שמח בחלקו, ואינו נצרך לבזבז את כספו על מותרות וקל לו יותר לחסוך, וכך הוא הולך ומתעשר.

וכן ביארו חכמים, שלא רק השנה הששית תתברך בזכות השמיטה, אלא בזכות השנה השביעית תמשך הברכה משנה לשנה במשך כל שש שנות העבודה (ספרא בהר), באופן שישראל ילמדו לתכנן היטב את עבודתם, ובחריצות ויעילות יחסכו תבואה משנה לשנה, עד שבתכנון נכון, למרות השביתה בשביעית, לא יחסר להם דבר. יתר על כן, מהזמנים בהם ישראל שובתים ממלאכה ועוסקים בתורה, תימשך השראה לימי המעשה, להמציא פיתוחים ושכלולים לייעול העבודה והשבחתה, ועל ידי כך נמשכת ממנה ברכה כפולה לאושר ועושר.

הרב אליעזר מלמד מסביר על הברכה וכיצד ניתן להבינה בשכל האנושי:

האדם שובת שנה שלמה/שבת, כלומר, שביעית(!!!) מהזמן הכולל שבו הוא חי הוא שובת. (לא כולל פציעות, מחלות ומקרים בלתי צפויים אחרים) כדי לפצות על כך, האדם שם כל שנה כסף בצד ולומד איך לדחות סיפוקים. וכך, בשש השנים האחרות, הוא ידע לדחות סיפוקים, לחסוך כסף ועוד.

הברכה בשמיטה היא בעצם החינוך הכלכלי שהיא מעניקה.

ממשיך הרב מלמד ומסביר, ברגע שהברכה של השביעית מובנת, מובן למה סוחרי השביעית רק מפסידים.

מי שרוצה "לעשות כסף קל" בשמיטה יצליח, אבל לאחריה הוא לא יצליח לדחות סיפוקים, לחסוך וכך הוא יתדרדר במורד הסולם הכלכלי.

פניני הלכה שם א, ז

לעומת זאת אמרו חכמים: בא וראה כמה קשה עוונה של שביעית, אדם סוחר בפירות שביעית, ולבסוף נאלץ למכור את מטלטליו. כדי להבין את חטאו, צריך לזכור שישראל הפקירו את שדותיהם בשביעית, ועברייני שחיפש לעצמו רווחים קלים, היה יכול לשדוד פירות מהשדות ולסחור בהם. אבל כיוון שחטא והתרגל להרוויח בלי לעבוד, סוף שיעשה עני ויאלץ למכור את מטלטליו. והמשיכו חכמים ואמרו: לא התעורר בתשובה, לסוף ימכור שדותיו. לא חזר בתשובה, ימכור ביתו. לא חזר בתשובה, יחטא בלקיחת הלוואה בריבית, עד שיאלץ למכור את עצמו לעבד (עפ"י תוספתא ערכין ה, ט; קידושין כ, א)

לכאורה, ניתן היה להגיד שזהו טעם השמיטה, זה גם מתחבר לשוויון ההזדמנויות. השמיטה היא איפוס כלכלי שמעניק שוויון אפשרויות וחינוך כלכלי ומונע משברים.

השמיטה היא יובל בקטן. והיובל יוצר איפוס גדול יותר למשק ומעניק שוויון הזדמנויות גדול יותר.

ניתן לראות בין המקורות שהבאנו עד עתה, שקיים ניתוק בין טעם השמיטה לבין הברכה של שנת השמיטה. לדוגמא:

הרב אליעזר מלמד הדגיש שטעם השמיטה הוא שביתת הארץ, ומאידך הברכה היא משהו נוסף שהקב"ה הבטיח אבל הוא לא קשור לטעם.

כך אפשר להגיד גם על חיזוק מידת הוותרנות ועל השבחת הארץ.

ככתוב לעיל, ספר החינוך והרמב"ם נקטו בדיבור של "ועוד יש תועלת" ולא "משורשי השמיטה" כמו שאמרו על הטעמים האחרים שהם מביאים.

למרות כל זאת, ניתן לומר שישנם כמה טעמים: הטעם הראשי והטעם המשני (או 3 טעמים וכו') אלו העומקים של מצוות ה'.

יש להן כל כך הרבה טעמים, גם אלוקיים, גם חברתיים-כלכליים וזה מדהים העמקות של המצוות.

"מה רבו מעשיך ה' כולם בחוכמה עשית."

פניני הלכה שם יא, ו

נראה שמן הראוי שרעיון השביתה בשביעית יבוא לידי ביטוי בכל המקצועות. שכשם שהשביתה נועדה להזכיר לחקלאים שהארץ של ה' היא, כדי שיתחזקו באמונה ובתורה, ומתוך כך יתברכו בשש שנות העבודה, כן ראוי שגם העובדים בשאר המקצועות ישבתו בשנה השביעית ויזכרו וידעו שהארץ וכל אשר עליה של ה' היא, ויתחזקו באמונה ותורה, ומתוך כך יתברכו בשש שנות העבודה...

שהסנהדרין שתקום במהרה בימינו, תתקין שביתה בכל המקצועות על פי היסוד העקרוני שמבואר בתורה...

וכשם שבשביתה השדה אסרה התורה מלאכות שנועדו להצמיח פירות נוספים, כזריעה, זמירה וחרישה, כך השביתה בשאר המקצועות תכלול שביתה מעבודה שנועדה להשביח את העסק ולהצמיח ממנו פירות...

הרב אליעזר מלמד מביא את חזונו בנוגע לשמיטה. העובדים ישבתו ממלאכת הצמחת העסק בשמיטה, "הפירות" יופקרו, כולם יוכלו להנות מהפירות, (בלי לבזותם או להשחיתם) ויהיה מותר רק לקיים את העסק.

השביתה תקוים בשמיטה, אך ממקצועות כמו הוראה ורפואה, הנצרכים תמיד ואי אפשר להשבתם, כל שנה שביעית מהעובדים ישבתו.

חזון השמיטה של הרב מלמד בכלכלה המודרנית

אבל, עם כל כמה שאני מעריך את הרב מלמד ואת תורתו, לעניות דעתי דבר זה לא יעבוד בכלכלה המודרנית.

כל הכלכלה המודרנית מתבססת על קשרי חוץ ומסחר עם מדינות אחרות, וכל אלו ייפגעו מאוד משביתה של שנה, מכיוון שהאמינות שלנו תרד, משקיעים לא ישקיעו בנו, ופחות קונים יקנו ממנו. גם בתוך הארץ, השובתים יצטרכו להתחרות באלו שלא שובתים, מה שיעלה את המחירים שבהם השובתים מוכרים וייצור לחץ על השובתים לא לשבות.

הנה סרטון שממחיש בקטן איך משקיעים חושבים.

המשקיעים רוצים לדעת שמי שעומד מולם יכול להוביל את המוצר, ואם פעם בשבע שנים אנחנו נפסיק לעבוד, כל הפתרונות שלנו כבר יהיו העבר ויומצאו פתרונות טובים יותר.

בנוסף, שיתופי פעולה בין חברות יכולים לקחת שנים עד שמגיעים למוצר או לתגלית, ואם פעם בכמה שנים אנו מפסיקים לעבוד, לא ירצו לשתף איתנו פעולה. (החברות לא רוצות שיפרשו באמצע שיתוף הפעולה)

https://youtu.be/q_9AcMIIIIQ?t=326

אולי בעתיד, כאשר נהיה "אור לגויים" נוכל לקיים את רעיונו של הרב מלמד אודות השמיטה בימינו מכיוון שכל העמים יסתכלו עלינו, ילמדו ויעשו זאת גם.

קיום ברכת השמיטה בשמיטה המודרנית

נראה, שהברכה שבשמיטה צריכה להתקיים גם בשמיטה המודרנית.

דרך ראשונה, היא כמו שכתב הרב מלמד: בשנת השמיטה העובדים ישתלמו בעבודתם וכך בשנים הבאות יעבדו טוב יותר.

דרך שנייה, היא לקיים את הברכה כמו שהייתה במקור:

אם במשך שביעית מהזמן אנשים לא עובדים, בשאר הזמן הם יצטרכו לעבוד טוב יותר ולחסוך.

עם זאת, ראינו שדרך זו אינה עובדת בכלכלה המודרנית ואם דבר כזה אכן יקרה, אנשים רבים לא יוכלו לעמוד בכך.

אז איך נוכל לקבל את ברכת השמיטה?

מה ראינו על הברכה?

הברכה היא חינוך פיננסי, ולכן, כדי לקבל את הברכה הזאת יש צורך בחינוך פיננסי מגיל צעיר.

כמובן שגם בשאר השנים צריך חינוך פיננסי. עם זאת, בשמיטה ניתן יהיה לשים דגש על לימוד כלכלה ופיננסיות.

ראיון עם הרב צבי ינר אודות טעם השמיטה וקיומה בכלכלה המודרנית:

מהו לדעת הרב טעם השמיטה?

טעם השמיטה הוא מיני יובל, חברתי כלכלי שבא ליצור שוויון והבנה ללב העניים.

איך הרב יודע?

בפשוטו של מקרא מוזכר במפורש הטעם החברתי ותמיד מוזכר הטעם החברתי בניגוד ל"שבת הארץ" שלא מוזכר בכל המקומות. אומנם היו שחשבו שהטעם אחר אבל מפשוטו של מקרא יוצא אחרת. הראיה הכי "מוזרה" היא שהתורה מרשה לאכול רק את הספחים וכך אין מספיק אוכל במקום שהתורה תגיד שכולם יעבדו את האדמה ויתנו לעניים 70 אחוז או כמות מאוד גבוהה וכך כולם יוכלו לאכול ויהיה גם יהיה שוויון.

מכאן רואים שזהו בדיוק הרעיון! שהרעיון הוא שיהיה חוסר ביטחון תזונתי, העשיר ירגיש בשמיטה איך העני מרגיש בשש השנים האחרות והתובנות הללו ילוו אותו גם אחרי השמיטה וכך תיווצר אחדות וערבות הדדית בין העניים לעשירים.

בנוסף, ישנה שמיטת כספים. אם טעם השמיטה הוא אלוקי או קשור לארץ, למה יש שמיטת כספים?

אז איך לדעת הרב היה צריך לקיים את מצוות השמיטה לכולם, הרי לא כולם חקלאים והשמיטה לא עוזרת לחוסר ביטחון תזונתי?

מה שהיה צריך לעשות הוא שתקום סנהדרין ותחשוב איך ליצור חוסר ביטחון תזונתי במציאות המודרנית.

אין דרך שקשורה לשמיטת הארץ בגלל שכמעט אין אנשים שמתעסקים בחקלאות כיום. כל אחד עובד בעבודתו וכמעט אף אחד לא מרגיש את השמיטה.

אני הייתי מציע לסנהדרין להלאים את כל המשכורות ולחלק שווה בשווה בין כולם. וכך העשירים יבינו את איך חיים אנשים בקו העוני.

רעיון נוסף, אנשים יעבדו למשך רק חצי שנה והכסף יחולק ל-2. כך, המשכורות של כולם נמוכות יותר וכולם מרגישים את חוסר הביטחון התזונתי.

אבל זה דומה לעיבוד האדמה ולחלוקה לכולם, לא?

נכון, אבל אי אפשר שאף אחד לא יעבוד בכלכלה המודרנית, ולכן צריכה לקום סנהדרין ולחשוב על כל הדברים הללו.

אבל אנשים לא יעבדו!

מי שלא יעבוד לא יקבל כסף.

בנוסף, יעבדו כי רוב האנשים ירצו להמשיך את העסק לאחר השמיטה ואם הם לא יעבדו הם יאבדו קונים לאחר השמיטה.

יש עוד כיוון, הטעם המשני, שכולם ילמדו תורה בשמיטה, אז יכול להיות שצריך להחליט על שביטה מדורגת וכאשר אדם שובת הוא ילמד תורה.

עם זאת, הרעיון בשמיטה הוא שכולם שבתו בבת אחת וכולם הרגישו את השוויון ביחד.

בדיוק בגלל כל החילוקים הרבים, צריך לדון בסנהדרין ולראות איך להתאים את השמיטה לכלכלה המודרנית.

אתה אומר שמי שלא יעבוד לא יקבל משכורת, אבל אנשים, ובפרט עשירים או בעלי חברות גדולות יוכלו לעבור לחו"ל.

מדובר במצב שבו אנשים רוצים לקיים את המצווה, ולא כאשר לא רוצים. גם כאשר הייתה שמיטה דאורייתא היו רמאים וסוחרי שביעית ואי אפשר לטפל בכך.

בכל מקרה, אי אפשר להשבית את כל המשק כי כל הכלכלה בנויה על המסחר עם חו"ל ואם מפסיקים שנה אחת מאבדים את השווקים בשנים הבאות.

אז איך יהיה ניתן לקיים את השמיטה כמו שצריך? הרי חו"ל והאנשים שלא שובתים יפעילו לחץ עלינו? ואם מדובר רק על מקרה בו רוצים לקיים את מצוות שמיטה, איך בכלל אפשר לקיימה כמו שצריך?

קודם כל, אין לנו עדויות על שמירת שמיטה.

העדות היחידה היא מספר ירמיהו ושם מסופר שהשמיטה לא קוימה. (העבדים לא שוחררו, כשאסון התקרב וירמיהו הוכיחם, העבדים שוחררו, אבל לאחרי האסון הם נכבשו שנית)

עכשיו נותר לנו רק לקיימה בצורה הטובה ביותר.

אז, רעיון השמיטה הוא הרגשת חוסר הביטחון התזונתי על ידי הכלל.

כיום, צריך להקים סנהדרין ולדון בה על הדרך הטובה ביותר למימוש רעיון השמיטה בימינו.

הבנתי את הרב נכון?

כן.

הנה טבלה המקבילה בין הרב מלמד לרב ינר :

הרב מלמד	הרב ינר	
שביתת הארץ	חוסר ביטחון תזונתי	טעם השמיטה
שביתה גמורה של המשק	עבודה לשמך רק חצי שנה הוא משכורות שוות לכולם	חזון השמיטה בימינו
הסנהדרין	הסנהדרין	מי אחראי על השמיטה והתאמה לימינו?

הרב מלמד הקשה שלא יכול להיות שטעם השמיטה הוא כדי שהיבול יחולק שווה בשווה מכיוון בשמיטה היבול קטן יותר, והרב ינר תירץ שנכון, הרעיון הוא לא החלוקה שווה בשווה אלא אי הביטחון התזונתי.

ניתן לראות דברים דומים ביניהם, כגון הצורך בהקמת הסנהדרין ובדיון בה מהי הדרך הטובה ביותר לקיים את עיקרון השמיטה.

לסיכום : נראה שצריך לדון בסנהדרין על כל הטעמים, הברכות והדיוקים בשמיטה כדי להגיע לצורה הטובה ביותר לממשה כיום. אדם אחד לא יכול להגיע לעומקים של התורה. צריך את הסנהדרין.

רפלקציה

המניע לבחירה בנושא זה

שמעתי שיעורים מפי הרב צבי ינר ומפי הרב אליעזר מלמד אודות טעם והברכה של השמיטה ונושא זה מאוד עניין וסיקרן אותי.

בנוסף לכך, היו לנו דיונים רבים על כך במשפחה (הגרעינית, המורחבת) בסעודות שבת וחג התגבשה אצלי דעה בנוגע לטעם השמיטה וקיום רעיונה כיום.

תובנה שאני לוקח איתי

אני לוקח איתי את התובנה שלעשות עבודת חקר כזו, מבחירה, זהו דבר כיף מאוד ואני רוצה לעשות עוד עבודה כזו. בנוסף, כתיבת עבודה זו כנראה תעזור לי בעתיד, כאשר אצטרך לכתוב עבודות לתואר, לעבודה או לכל דבר אחר.

תובנה נוספת היא: "מה רבו מעשיך ה' כולם בחוכמה עשית"

תהליך העבודה

עוד היו לי רעיונות מהדיונים ומהשיעורים. (שבגללם כתבתי על נושא זה, בגלל שהוא סיקרן אותי) שאלתי מאבי מורי את פרויקט השו"ת, חיפשתי דברים שכבר היכרתי, אינדקסתי מידע חדש, חיפשתי באתרים על מנת למצוא את "שבת הארץ", "פניני הלכה" ו"קנייני קדם" ועוד ועל מנת למצוא מידע מזווית מעט שונה על השמיטה.

לאחר מכן, ראיינתי את הרב צבי ינר.

קשיים: לקח לי זמן להתחיל את העבודה והערכת לי לא נכון את הזמן שייקח לי לסיימה, לקח לי גם זמן להשיג את פרויקט השו"ת והתגברתי על קשיים אלו.

ביבליוגרפיה

פניני הלכה שביעית ויובל פרק א ו
ויקרא פרק כ"ה
שמות פרק כ"ג
דברים פרק ט"ו
תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף לט עמוד א
ספר החינוך פרשת אם כסף מצוה פד
אבן עזרא שמות פרק כ פסוק ח
תלמוד בבלי מסכת הוריות דף ד עמוד ב

מאור ושמש דברים פרשת ראה

שבת הארץ לראי"ה קוק הקדמה
מורה הנבוכים חלק ג פרק לט
הרב יצחק ניסנבוים, קנייני קדם ב

פניני הלכה שביעית ויובל א, א
פניני הלכה שם א ז
פניני הלכה שביעית ויובל יא ו
פניני הלכה שם א ח

אלעד, עבודה נהדרת! חשוב רק לתקן ולהבהיר יותר את הדברים. שאלת שאלת חקר ולא ברורה התשובה. הייתי מוסיף אותה בסיכום או במידה וכן כתבת, אז לחדד אותה יותר לקורא!

